

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

БІЛОУС ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 81'373.7=112.2

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОМАТИЧНИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі загального, германського та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Морозова Ірина Борисівна,
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова,
професор кафедри граматики англійської мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Мізецька Віра Ярославівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри іноземних мов
професійного спілкування;

кандидат філологічних наук, доцент
Гриня Наталія Олександрівна,
Львівський національний університет
ім. І. Франка,
доцент кафедри іноземних мов для
гуманітарних факультетів.

Захист відбудеться «23» березня 2018 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.136.02 у Міжнародному гуманітарному університеті за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 33, ауд. 107.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Міжнародного гуманітарного університету за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 33.

Автореферат розіслано 22 лютого 2018 року.

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради

Н. П. Михайлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Дисертацію присвячено всебічному вивченню семантичного змісту, формальної побудови та особливостей функціонування соматичних фразеологічних одиниць (СФО) німецької мови.

Антропоцентрична парадигма є магістральним напрямом сучасної лінгвістики, що передбачає дослідження мовних і мовленнєвих явищ з позицій людини-мовця як провідної сили нескінченного мовотворчого процесу та вербального кодування інформації (праці Л. Васильчук, А. Вежбицької, Н. Грині, С. Денисенко, О. Забуранної, О. Кубрякової, В. Манакіна, В. Маслової, О. Материнської, О. Мельничук, В. Мізецької, І. Морозової, О. Огуя, Н. Петлюченко, В. Пилипак, М. Полюжина, І. Савчук, Л. Сакаєвої, О. Селіванової, С. Серебрякової, І. Ступак, В. Таранця, С. Терехової, Р. Фрумкіної та ін.). СФО – природній засіб вербалізації результатів сприйняття людиною об'єктивної реальності крізь призму власного фізичного тіла, що виступає мірилом достовірності, критерієм оцінки та засобом надбання й акумуляції знань про світ навколо.

Теоретичною базою представленої роботи слугували розвідки українських та зарубіжних лінгвістів, що досліджували характеристики СФО на матеріалі різних мов, споріднених і неспоріднених: *української* (О. Андрейченко, О. Селіванова), *німецької* (М. Гамзюк, Г. Грціано, І. Дубровська, І. Задорожна, О. Коваленко, Б. Лабінська, О. Лисенко, Е. Пірайнен, В. Рзаєва, І. Тараба.), *іспанської* (О. Толстова), *англійської* (Н. Андрейчук), *естонської* (Ф. Вакк) та ін. Компаративний аналіз вживання та побудови СФО у декількох мовах проводився шляхом їхнього зіставлення у *німецькій та українській* (І. Грицюк, Л. Ковальчук, Л. Мойсеєнко), *англійській та російській* (О. Арсентьева, О. Семушина), *слов'янських* (Р. Вайнтрауб, В. Мокієнко) та *романських* (Н. Стрілець) мовах тощо. До уваги взято надбання, присвячені сутності та специфіці функціонування СФО (Т. Бердникова, В. Гаврись), концептуальному аналізу окремих соматизмів (А. Сердюк) та національно-культурних компонентів їхньої семантики (Г. Грціано, Е. Пірайнен). У роботі враховано результати дослідження структурних та семантичних (Л. Васильчук, Н. Кулик, В. Ламакіна, М. Літвінова, Н. Оніщенко, С. Пташник, Н. Стрілець, Л. Федоренко, Н. Щербань), лінгвокогнітивних (Л. Архіпкіна, І. Гоштанар, М. Жадейко, О. Селезньова, О. Толстова) характеристик соматичних фразеологізмів; шляхів висвітлення соматичного коду культури у фразеологізмах (О. Селіванова); питання функціонування СФО у процесі ведення політичних дискусій (О. Андрейченко) тощо.

Віддаючи належне наявним працям у царині соматичної фразеології, зазначимо, що нагальною потребою дотепер залишається комплексний

розгляд функціонування СФО як налагодженого механізму відбиття і закарбовування культурно-маркованих, сталих фрагментів колективної свідомості у німецькій мові, що є однією з найуживаніших у світі та другою за популярністю в Європі. Особливої уваги заслуговує вивчення граматичної структури й семантичних особливостей німецьких СФО та їхньої ролі у набуванні соматизмами певного когнітивного значення, а також функціонування СФО у німецькій мові різних часових періодів.

Актуальність дослідження полягає в його лінгвокогнітивній спрямованості та відповідності нагальним потребам сучасного мовознавства розкрити лінгвальний потенціал фразеологізмів у побудові концептуальної та мовної картин світу певного етносу. Значення роботи підсилюється провідною роллю СФО у відтворенні національної німецької ідентичності, а також увиразнюється системно-структурною спрямованістю проведеної наукової розвідки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано згідно з планом наукових досліджень кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в рамках комплексної колективної науково-дослідної теми «Семантичні, синтагматичні та парадигматичні властивості різномірних одиниць в германських мовах» (затверджена вченою радою факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, протокол № 1 від 20 січня 2016 року).

Мета дослідження – визначити структурно-семантичні параметри СФО у німецькій мові з урахуванням їхнього функціонального потенціалу та національної специфіки.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- створити корпус німецькомовних лексикографічно зафіксованих фразеологічних одиниць (ФО) на позначення частин тіла з подальшим дослідженням їх функціонування в художньому та усно-побутовому типах дискурсу;
- конкретизувати основні поняття «соматизм», «фразеологізм», «ідіома», «квазі-ідіома», «фразема», визначити суттєві ознаки та природу фразеологізму і фразеологічності;
- встановити фразотворчу активність досліджуваних одиниць у художньому типі дискурсу (XVIII – XXI ст.);
- розробити структурно-морфологічну та семантичну класифікації СФО з виявленням їхніх особливостей;
- визначити основні вербальні механізми генерації фразеологічних одиниць (ФО) з лексемами на позначення частин тіла людини;
- виявити кореляцію між німецьким менталітетом та національно-культурною специфікою функціонування СФО у німецькій мові;

- відтворити типові морфолого-синтаксичні моделі СФО.

Предмет дослідження – структурно-семантичні особливості СФО у сучасній німецькій мові.

Об’єкт дослідження – лексикографічно зареєстровані ФО німецької мови з соматичним компонентом.

Матеріалом дослідження слугують фразеологічні, тлумачні одномовні і двомовні словники, художні прозові твори німецьких письменників XVIII – XXI ст. (4275 сторінок.). На основі вибірки сформовано дослідницький корпус СФО обсягом 2157 одиниць.

Методи дослідження. Запропонований у роботі комплексний аналіз німецьких СФО передбачав вивчення фразеологізмів як системи з урахуванням загальнофілософських методів пізнання, а також розроблення спеціальної методики, що охоплює низку лінгвістичних підходів. У роботі застосовано метод *аналізу словникових дефініцій* для інвентаризації СФО; метод *лінгвістичного моделювання* задля встановлення структури СФО та відтворення їхніх морфолого-синтаксичних моделей та комунікативного змісту; *системний* та *описовий методи* для інтерпретації структурних, семантичних і функціональних властивостей СФО як цілісної системи; *синхронічно-діахронічний* та *квантитативно-квалітативний методи* для дослідження еволюційного розвитку СФО та забезпечення валідності отриманих результатів; здійснено *компонентний, комунікативно-контекстуальний, поверхнево-структурний аналізи*; проведено *психолінгвістичний експеримент* з метою виявлення сучасних преференцій у вживанні СФО носіями німецької мови.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому консолідовано та уніфіковано основні теоретичні здобутки наявних розвідок із фразеології загалом і соматичної фразеології зокрема. *Новим* є запропонований у роботі підхід до вивчення СФО в німецькій мові у трихотомії їхньої *семантики, структури та функціонування*. *Вперше* здійснено холістичний розгляд вербальних особливостей німецьких СФО і визначено їхню функціональну роль у німецькій когнітивній картині світу; виокремлено 16 базових соматизмів німецької мови, що є невід’ємними для німецького менталітету та найбільш частотними у генерації ФО; розроблено тематичну класифікацію досліджуваних соматизмів, що базується на особливостях тривимірності сприйняття людиною навколишнього світу; виявлено та обґрунтовано семантичні особливості та структурно-синтаксичні характеристики досліджуваних СФО, а також відтворено їхні морфолого-синтаксичні моделі. *Новим* вектором є визначення впливу культурологічних і часових змін на частотність вживання СФО у художніх творах у діахронії та окреслення на підставі наївних уявлень носіїв німецької мови про тілесність загальної системи структурування світового простору за допомогою СФО у лінгвокогнітивній картині світу німецького етносу. *Новий* крок у дослідженні

СФО – проведення психолінгвістичного експерименту серед німецької молоді та виявлення загальних тенденцій у референтному вживанні СФО у сучасному мовленні.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її висновки збагачують теоретико-методологічну базу сучасної фразеології, зокрема узагальнюють та конкретизують теоретичні та практичні досягнення у вивченні структури, семантики та функціонування німецьких СФО. Висновки, зроблені на основі всебічного комплексного аналізу вербально-асоціативних механізмів утворення фразеологічного фонду німецької мови та особливостей його функціонування в діячності і сучасному мовленні, також є значущими для розробки питань, пов'язаних із національною специфікою німецької лінгвокогнітивної картини світу.

Практичне значення дослідження визначається можливістю використання основних його положень та результатів у лексикографічній практиці та в навчальному процесі, а саме – у курсах загальної та німецької лексикології (розділи «Лексичне значення слова», «Фразеологія німецької мови»), у курсах стилістики, загального і порівняльного мовознавства, а також у спецкурсах та семінарах із проблем когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, у науково-дослідній діяльності студентів та аспірантів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження щорічно обговорювалися на звітних наукових конференціях кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (2012 – 2016 рр.), під час міжнародних наукових та науково-практичних конференцій: «Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес» (Тернопіль, 2013), «Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: Сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов» (Львів, 2014), «Мова – література – мистецтво: когнітивно-семіотичний інтерфейс: матеріали міжнародної наукової конференції» (Київ, 2014), «Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Одеса, 2015), «Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку» (Одеса, 2016).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (382 позицій, з них 64 іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (32 позиції), а також списку джерел ілюстративного матеріалу (12 позицій) та додатку. Загальний обсяг роботи становить 238 сторінок. Обсяг основного тексту – 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено мету, завдання, предмет дослідження, розкрито його наукову новизну, встановлено

теоретичне і практичне значення дисертації, окреслено структуру роботи, подано відомості щодо апробації результатів наукового пошуку.

Перший розділ «Теоретичні засади дослідження німецьких фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у сучасному мовознавстві» присвячено критичному огляду наявних у мовознавстві позицій щодо лінгвальної природи й основних класифікацій фразеологізмів; конкретизовано термін «соматизм» та встановлено його суттєві ознаки і комунікативну природу, розглянуто німецькі соматизми як один із засобів віддзеркалення німецького менталітету; розроблено структурно-морфологічну та семантичну класифікації СФО в німецькій мові.

Проведене дослідження сфокусовано на холистичному вивченні німецьких СФО в рамках антропоцентричної парадигми із залученням елементів культурології в аспекті віддзеркалення етноспецифічного менталітету у стійких вербальних утворюваннях, що функціонують у мовленні соціуму як засіб вторинної номінації. Встановлено, що основні ознаки фразеологічних зворотів – це *стійкість і цілісність* (Л. Архангельський, О. Ахманова, Л. Булаховський, В. Виноградов, В. Жуков, О. Огуй, С. Ожегов, О. Селіванова, М. Шанський та ін.), а також *відтворюваність* (Л. Архангельський, А. Балакай, В. Виноградов, О. Огуй, Б. Плотніков та ін.), *нарізнооформленість* (Б. Плотніков, Л. Розейзон, Л. Скрипник, М. Шанський та ін.) та *ідіоматичність значення* (О. Кунін, Б. Плотніков, В. Телія, Т. Шіппан та ін.).

Узагальнюючи наявні у мовознавстві концепції, у своїй роботі визначаємо *фразеологізм* як сполучення двох і більше слів, що характеризується синтаксичною та семантичною цілісністю, відтворюється у мовленні в готовому вигляді та має повністю або частково переосмислене значення. *Соматизм*, у свою чергу, розуміємо як ядровий компонент, що входить до складу ФО і позначає частину тіла або внутрішній орган людини.

Компаративний аналіз відомих у мовознавстві підходів до систематизації фразеологізмів виявив два основні напрями: перший базується на виявленні декількох спільних ознак, властивих зазначеним одиницям (Н. Амосова, О. Смирницький), а другий концентрує увагу тільки на одному аспекті їхнього розгляду (В. Жуков, В. Телія, М. Шанський). Всебічний огляд наявних у лінгвістиці класифікацій ФО (І. Арнольд, О. Ахманова, Ш. Баллі, В. Виноградов, В. Жуков, Р. Кляппенбах, О. Кунін, В. Мокієнко, Л. Скрипник, О. Смирницький, Т. Третьякова, В. Фляйшер, І. Чернишова, М. Шанський та ін.) зумовив необхідність урахування у класифікації СФО семантичного та структурного критеріїв, що цілком узгоджується з філософським законом про єдність форми і змісту. Так, у роботі запропоновані класифікації німецьких СФО з позицій їхньої *структури* і типу *семантичних зв'язків* між компонентами.

Встановлено, що попри цілісність значення та стійкість у мовленні, СФО, на відміну від окремих лексичних одиниць, за своєю структурою можуть бути представлені *словосполученням* (синтаксично узгодженою структурою, що не утворює структуру предикації): «*wie vor den Kopf geschlagen*», або *реченням* (структурно-предикатною єдністю): «*Es hinkt niemand an eines andern Fuß*», що вказує на приналежність СФО до мовного рівня, вищого за рівень слова. Домінування словосполучень (майже втричі переважають СФО зі структурою речення) як найбільш репрезентативної структурної групи пояснюємо з позиції їхньої змістовної близькості із словом, а також здатністю до різнотипного використання у повідомленнях у будь-якому висловленні у функції члена речення.

Аналіз позицій лінгвістів і власні спостереження уможливили диференціювати корпус німецьких СФО на *фраземи*, *квазі-ідіоми* та *ідіоми*. Зроблено спостереження, що найбільш кількісно репрезентативну групу СФО становлять *квазі-ідіоми* (36,7 %). Друге місце за частотністю посідають *ідіоми* (34,9 %). Причину низької частотності *фразем* вбачаємо в природній властивості фразеологізмів функціонувати у мовленні в ролі сталих структурно-семантичних зворотів. Зауважимо, що проблематичні випадки становлять 7,5 % загальної вибірки.

Фразеологізми з соматичним компонентом віддзеркалюють ізоморфізм людського тіла та універсальність людського мислення загалом, однак їхня специфіка вмотивована особливостями національного менталітету. Звідси функціонування соматизмів у німецьких фразеологізмах зумовлено культурно-історичними факторами, зокрема своєрідністю національного світобачення.

У другому розділі «**Матеріал і методи дослідження фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у німецькій мові**» охарактеризовано теоретичне підґрунтя, загальнонаукові і спеціальні лінгвістичні методи та підходи до дослідження СФО, етапи та джерельну базу наукового пошуку.

Сфокусованість дослідження на структурі та семантиці німецьких СФО визначила необхідність розробити спеціальну методіку системного дослідження зазначених одиниць у їх зв'язках з навколишньою дійсністю, мисленням, свідомістю та лінгвокультурологічними особливостями німецького етносу. Отже, предмет дослідження розглядався у трихотомії наступних аспектів: його *семантики*, *структури* та *функціонування*.

Проведений комплексний аналіз передбачав вивчення фразеологізмів як системи з урахуванням загальнофілософських принципів дослідження, а також залучення спеціальних методик лінгвістичного пошуку. Для забезпечення вірогідності і валідності отриманих результатів у роботі застосовано *квантитативно-квалітативний* метод відбору фактичного корпусу дослідження і обробки його результатів, що забезпечило об'єктивність систематизації різних типів СФО та дало змогу виявити

закономірності їхнього функціонування у мові. Згідно з відносною продуктивністю та найбільшою частотністю у генерації ФО, методом *суцільної вибірки* з тлумачних та фразеологічних двомовних й одномовних словників виокремлено 16 базових соматизмів. Встановлено, що на першому місці у творенні ФО знаходяться соматизми «*Auge*» (око), «*Hand*» (рука), «*Kopf*» (голова). Задля вивчення еволюційних змін функціонування СФО у німецькій мові до аналізу також було залучено твори німецьких письменників XVIII – XXI ст., з яких методом *суцільної вибірки* відібрано 2686 СФО.

Загалом робота ґрунтується на *антропоцентричному* принципі аналізу фактичного матеріалу, що постулює розгляд мовних феноменів крізь призму людського чинника: людина є «центром мовної картини світу, точкою відліку і мірилом всіх її складників» (Ю. Караулов). Розвідка побудована на концепції триєдності мислення, мови і мовлення, принципах експланаторності, експансіонізму, функціоналізму. У дослідженні виходимо з концепції, що СФО слугує засобом кодифікації об'єктивної реальності у свідомості людини та її відображення у мові і мовленні крізь призму матеріального тіла особистості. Сприймання людини як «мікрокосму» (Л. да Вінчі) і розуміння тривимірності побудови людського тіла сприяли розробленню нової тематичної класифікації соматизмів. Так, відібрані для аналізу соматичні компоненти розглядалися у кількох ракурсах: такі, що корелюють із **життєво необхідними** частинами та органами тіла (*голова* – «*Kopf*», *серце* – «*Herz*», *живіт* – «*Bauch/Magen*», *кров* – «*Blut*»); **верхніми та нижніми кінцівками** (*нога* – «*Bein/Fuß*», *рука* – «*Arm/Hand*»); **частинами голови** (*обличчя* – «*Gesicht*»; *шия* «*Hals*»), а також **органами чуття та дотику** (*око* – «*Auge*», *вухо* – «*Ohr*», *рот* – «*Mund*», *ніс* – «*Nase*», *язик* – «*Zunge*»). Запропонований підхід надає об'єктивне підґрунтя для розгляду семантики та функціональної облігаторності зазначених соматизмів. Зроблено висновок, що СФО, пов'язані з побудовою людського тіла, є своєрідним відображенням будови всесвіту у мові людини.

У проведеному дослідженні застосовано *компонентний* аналіз задля розкриття семантики складників СФО та вирішення проблеми можливості синонімічних заміни окремих елементів цілісної структури. Розчленування ФО на конститутивні компоненти, які набувають подвійного змісту внаслідок переосмислення значення, зокрема процесів метонімізації та метафоризації, уможлиблює простежити ступінь злитості між елементами та сягнути до глибинної сутності кожного елементу ФО. *Описовий* метод, який також використано на всіх етапах дослідження, застосовано для надання характеристики семантичних властивостей СФО та їхньої формальної побудови, опису тематичних груп, вивчення загального функціонування ФО у мовленні тощо.

Компонентний аналіз органічно доповнено результатами *контекстуального* аналізу, що виводить дослідження СФО на рівень висловлювання та дискурсу і передбачає інтерпретацію лінгвістичної та екстралінгвістичної ситуації вживання фразеологізму. Така інтерпретація характеризується одночасним звуженням та розширенням фразеологічного значення. Результати аналізу контекстуального вживання фразеологізмів з соматизмами свідчать, що в художніх творах частини тіла у складі ФО відображають концепти, які пов'язані з функціями відповідних частин та органів людини. На кшталт, СФО з ядровим компонентом *голова* – «*Kopf*» пов'язані з розумовою діяльністю людини: «*den Kopf verlieren*» – «втрачати розум»; «*einen guten Kopf haben*» – «бути розсудливим, розумним»; СФО з соматизмом *серце* – «*das Herz*» корелюють з емоційно-чуттєвою сферою: «*das Herz hüpfte vor Freude*» – «серце грає від радощів, підстрибує в грудях з радощів»; «*sich (D) das Herz schwer machen*» – «засмучуватися, журитися».

З'ясовано, що найбільш частотними за вжитком є соматизми, що відіграють провідну роль у життєдіяльності людини. Сприяючи економії мовленнєвих зусиль, вони відображають національну специфіку, культурний досвід і ментальність народу – носія мови. Зазвичай такі СФО мають експресивно-образне забарвлення та є типовими для німецької ментальності, але незвичними для представників інших германських мов: «*j-m an der Nase herumtanzen*», «*etwas sich hinter die Ohren schreiben*», «*j-m sitzt Angst im Nacken*», «*den Nagel auf den Kopf treffen*».

Зроблений в роботі висновок про те, що СФО функціонують у мові та мовленні як сталі звороти зі структурою речення або словосполучення, надав об'єктивне підґрунтя для залучення методу морфолого-синтаксичного *моделювання* задля відтворення типових морфолого-синтаксичних моделей генерації німецьких СФО. Під моделлю, разом з А. Корсаковим, С. Лебедевим, І. Морозовою, О. Селівановою, У. Френсісом, З. Гунтером та ін., розуміємо формальний інформаційно-знаковий аналог досліджуваного об'єкта, що відображає його структурно-компонентний склад.

За допомогою методу *поверхнево-структурного аналізу* німецьких СФО висвітлено морфологічний і синтаксичний аспекти, формальну організацію виокремлених моделей та досліджено їх внутрішній зміст. Отже, з позиції репрезентації ними первинної структури предикації відібрані СФО розглянуто у термінах еліптичних та нееліптичних речень, а також словосполучень, що поділяються на субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні та дієслівні звороти.

Для розуміння і наукового тлумачення сучасного стану німецьких СФО у роботі поєднано *синхронічний* і *діахронічний* підходи до предмета дослідження, тобто проведено зіставлення продуктивності і функціонування СФО в оригінальних німецьких художніх творах ХХ – ХХІ ст. із текстами близьких жанрів ХVІІІ – ХІХ ст.

Для визначення ментально-мовленнєвих механізмів кодування навколишнього світу у вигляді СФО у роботі проведено *психолінгвістичний експеримент*, що дав змогу зробити висновки щодо наявності сталих асоціативних зв'язків у свідомості носіїв мови між образом і ФО, а також встановити загальні преференції сучасних носіїв німецької мови у вживанні СФО.

Вивчення лінгвальних особливостей СФО здійснювалося на різних рівнях мови та було багатоетапним.

На *першому* етапі дослідження проведено огляд наявних спеціальних праць із фразеології та різних концепцій лексичної та граматичної природи соматичної фразеології німецької мови; конкретизовано терміни «фразеологізм», «фразема», «ідіома», «соматизм»; проаналізовано відомі класифікації фразеологізмів, їхні ознаки та семантичне наповнення з використанням загальнонаукових методів індукції та дедукції, синтезу та аналізу. На основі дослідженого матеріалу встановлено основні статусні параметри фразеологізмів та запропоновано власно розроблені структурно-морфологічну та семантичну класифікації німецьких СФО.

На *другому* етапі дослідження за допомогою квантитативно-квалітативного методу виокремлено найбільш частотні фразетвірні соматизми та розроблено їхню класифікацію згідно з тривимірним сприйняттям людиною навколишнього світу та внутрішніми кореляціями у системі: «соматизм – людина – всесвіт».

Третій етап дослідження спрямовано на виявлення структурно-семантичних особливостей німецьких СФО. Завдяки залученню системного, компонентного та описового методів всебічно вивчено лексико-семантичне наповнення та структурну організацію німецьких СФО, окреслено їхні тематичні групи і визначено комунікативно-прагматичний зміст.

Четвертий етап розвідки передбачав проведення порівняльного аналізу функціонування виокремлених соматизмів у складі СФО у художньому дискурсі у діахронії. За методом випадкової вибірки розглянуто діахронічний зріз XVIII – XXI ст. За допомогою описового та комунікативно-контекстуального методів проаналізовано 2686 СФО з дев'яти оригінальних німецьких романів (три твори з кожного часового зрізу) і досліджено еволюцію їхньої об'єктивації у художніх текстах.

Подальшим етапом було проведення психолінгвістичного вільного асоціативного експерименту для виявлення сталих мовних стереотипів і віддзеркалення концептуальної національної картини світу у німецьких СФО. У процесі експерименту було використано анкетування для збору матеріалу, методи індукції та дедукції, кількісні підрахунки, метод лінгвістичного спостереження для опрацювання, узагальнення, систематизації та опису отриманих результатів експерименту.

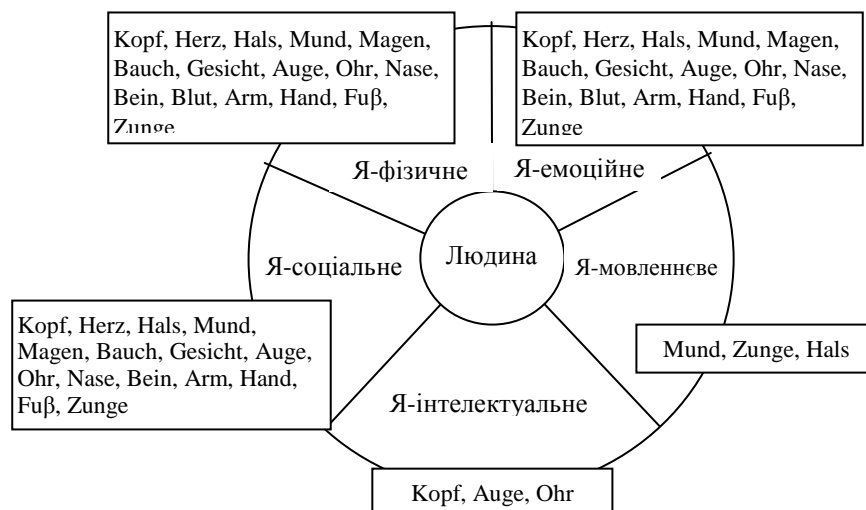
Завершальний етап дослідження – відтворення морфолого-синтаксичних моделей структурної організації СФО, визначення

продуктивності виокремлених моделей за типом їх складників і виявлення найбільш типових засобів генерації СФО.

У третьому розділі «Семантична і синтаксична структура соматичних фразеологізмів у німецькій мові» проаналізовано лексико-семантичне значення німецьких СФО; визначено відносну частотність їхнього функціонування в художньому дискурсі в діахронії і синхронії; виокремлено найбільш частотні та продуктивні моделі, за якими генеруються СФО в німецькій мові; описано проведений вільний психолінгвістичний експеримент.

Як природна форма існування людини людське тіло є засобом її ідентифікації і саморепрезентації. Поняття «тілесність» позначає лише фізіологічні, біологічні, але й психологічні та соціальні характеристики людини. ФО на позначення частин тіла віддзеркалюють у своїй семантиці не лише фізіологічний стан та зовнішній вигляд людини, але й особливості сприйняття навколишньої дійсності носіями мови, певним етносом. Таким чином, семантика СФО є похідною образного метафоричного та метонімічного переосмислення значення окремих компонентів СФО. Встановлено, що соматизми «*Kopf*» і «*Hals*» асоціюються у свідомості німецької громади із розумним життям та поведінкою, тобто сприймаються як найважливіші для забезпечення життєздатності людини. Такі соматизми, як «*Kopf*», «*Blut*», «*Auge*», «*Gesicht*», «*Ohr*», «*Nase*», часто використовуються задля опису зовнішності людини. Зазначимо, що соматичні компоненти «*Hals*», «*Mund*», «*Zunge*» пов'язані у свідомості народу з мовою та говорінням «*Arm*» та «*Hand*» – з трудовою діяльністю, «*Auge*», «*Nase*», «*Ohr*», «*Hand*», «*Zunge*» – із пізнавальною діяльністю тощо. Крім того, кожний соматизм із розглянутих у складі СФО об'єктивує свої індивідуальні, конкретні властивості. Ноги у людини асоціюються, насамперед, з рухом («*die Beine unter die Arme nehmen*» – «бігти зі всіх сил, щодуху»); руки – з працьовитістю («*die Hände schreien nach Arbeit*» – «руки сверблять попрацювати»); ніс – з інтуїцією («*eine gute Nase haben*» – «мати хороший нюх, інтуїцію, чуття») тощо.

Усебічний аналіз соматизмів та СФО, до складу яких вони входять, виявив існування трьох базових семантико-тематичних груп: 1) людина (89 % – 1920 СФО); 2) абстрактні поняття та відношення (7 % – 151 СФО); 3) зовнішній світ (4 % – 86 СФО). Такий підхід уможливив конкретизувати тематичну класифікацію СФО з урахуванням особливостей німецької мови, де зазначені базові групи розпадаються на семантико-тематичні підгрупи. Так, параметризація та об'єктивація найбільш чисельної тематичної групи «Людина» здійснена на матеріалі соматизмів за такими сферами: 1) я-фізичне, 2) я-інтелектуальне, 3) я-емоційне; 4) я-соціальне, 5) я-мовленнєве (див. рис. 1).

Рис. 1 Семантико-тематичні підгрупи соматичних фразеологізмів у межах групи «Людина» та їхні ядрові компоненти

Отже, зазначені вище семантичні сфери об'єднано у роботі в тематичні підгрупи. Встановлено, що найбільш частотними (біля чверті з усього корпусу фактичного матеріалу) є соматизми, які корелюють із *психоемоційною* сферою, що вказує на нерозривний зв'язок тілесного й духовного у свідомості людини. Друге й третє місце за частотністю посідають соматизми, що пов'язані з соціальною поведінкою й зовнішнім виглядом людини. Такий стан речей вказує на пріоритетні сфери функціонування німецьких СФО у процесі мовленнєвої комунікації.

Зроблено висновок, що у семантиці СФО переважають саме *негативні* емоції (близько 60 % вживань). Вони здійснюють організаційний та мотивувальний вплив на людину та слугують вербальним засобом її адаптації в непізаному середовищі або ситуації.

Для встановлення відносної продуктивності соматизмів у роботі досліджено еволюційні тенденції у вживанні соматичних фразеологізмів в оригінальній німецькій художній літературі XVIII – XXI ст. Виявлено, що домінантна позиція протягом усіх століть належить соматизму з ядровим компонентом «*Auge*» (XVIII ст. – 35 %, XIX ст. – 27,8 %, XX ст. – 28 %, XXI ст. – 31,3 %). На другому місці за частотністю використання у складі СФО є «*Hand*» (XVIII ст. – 20,5 %, XIX ст. – 21,9 %, XX ст. – 18,3 %, XXI ст. – 20,4 %). Третє місце посідає соматизм «*Kopf*» (XVIII ст. – 12,6 %, XIX ст. – 17,8 %, XX ст. – 23 %, XXI ст. – 21,8 %). Уживання «*Herz*», «*Gesicht*» та «*Arm*» коливається залежно від часу написання твору.

Психолінгвістичний експеримент, проведений серед німецької студентської молоді, виявив низку розбіжностей між об'єктивацією досліджуваних соматизмів у художніх творах і мовленні. Найважливішим фразотворчим компонентом, за результатами експерименту, залишається соматизм «*Kopf*», що вказує на його неабияку важливість для інтелектуальної

молоді Німеччини. Водночас, попри загальну тенденцію до практичності і розрахунку, що традиційно є характерними ознаками сучасного життя, у мовленні саме соматизм «*Herz*» виходить на друге місце, оскільки емоції і почуття відіграють суттєву роль у житті німецьких студентів. Соматизми «*Auge*» та «*Hand*» займають третю позицію, що свідчить про майже рівнозначне сприймання молоддю асоціативних комплексів, які ототожнюються з ними в людській свідомості.

Закарбованість СФО у свідомості та пам'яті народу та їхнє функціонування у мовленні у вигляді стійких клішованих одиниць пояснює наявність типової поверхнево-структурної організації німецьких СФО. Дослідження СФО як певних синтаксичних конструкцій уможливило відтворення морфолого-синтаксичних *моделей*, за якими вони побудовані, і визначення їхніх домінантних типів. У процесі розгляду СФО, що формально корелюють із *словосполученнями* (76,8 %), виокремлено субстантивні (2,7 %), ад'єктивні (1,1 %), адвербіальні (6,6 %) та дієслівні (66,4 %) звороти. Зазначимо, що найчисельнішими є дієслівні словосполучення, у складі яких домінують *комплемнти* (84,2 % від усіх дієслівних зворотів). СФО, що структурно репрезентовані реченнями (23,2 %), корелюють із нееліптичними (21,7 %) та еліптичними (1,5 %) побудовами. Нееліптичні конструкції є найпродуктивнішими серед СФО зі структурою речення. Серед них найчастотніша модель «S + (V + C₁ + C₂ + C_n)p + (M)» утворює структуру *комплементації* та передбачає наявність головних членів (підмета та присудка з кількома комплементами) та модифікаторів.

ВИСНОВКИ

У фокусі представленого дослідження – актуальна лінгвістична проблема визначення семантичного змісту, формальної побудови та особливостей функціонування ФО німецької мови з лексемами на позначення частин тіла людини. Розвідку проведено в аспекті національної специфіки концептуалізації і категоризації ними навколишнього світу та з урахуванням експресивно-оцінних конотацій предмета дослідження. Соматизми як один із найдавніших шарів мови належать до універсального лексико-граматичного коду будь-якої мови і характеризуються усталеністю структури, високою частотністю вживання і достатньо широкою розгалуженістю семантичного наповнення.

Теоретично робота базується на загальних принципах функціональної лінгвістики, комунікативної семантики і парадигматичного синтаксису із залученням елементів психолінгвістичного аналізу. Дослідницькою платформою проведеної розвідки є принцип антропоцентризму, що постулює розгляд мовних і мовленнєвих явищ крізь призму світогляду, мисленнєвої діяльності і культури людини. Глибоке вивчення теоретичних джерел уможливило зробити власні узагальнення.

Шляхом вивчення спеціальної літератури і на основі власних спостережень конкретизовано і уточнено терміни *соматизм*, *ідіома*, *фразема*, *квазі-ідіома*. За результатами проведеної розвідки, найбільш репрезентативну групу СФО за ступенем своєї семантичної злитості становлять *квазі-ідіоми* (36,7 %). Друге місце за частотністю посідають *ідіоми* (34,9 %). *Фраземи* вживаються рідше, що пояснюємо внутрішньою суттю фразеологізмів загалом, що функціонують у мові як сталі звороти з цілісним семантичним та структурним значенням. Зауважимо також існування проблематичних випадків.

Зроблено висновок, що німецькі СФО представляють собою своєрідне рефлексійне віддзеркалення будови всесвіту у тілі людини як мікрокосмі, скероване національною ментальністю та об'єктивоване у національній мові народу. Отже, виокремлені фразеологізми розглядалися в роботі згідно з позиційним місцем ядрового компонента у тілі людини і відповідно до функціональної ролі цих соматизмів у процесі фразеологізації.

Результати проведеного дослідження висвітлюють кореляцію між змістовною інформацією, що закладена в СФО та їхньою морфолого-синтаксичною структурою. Системний холістичний підхід до аналізу СФО в німецькій мові мотивував розгляд предмета дослідження у трихотомії його *семантики, структури та функціонування*.

Встановлено, що *семантика* СФО є образним метафоричним та метонімічним переосмисленням значення базових компонентів СФО та фіксує сприйняття німецькою громадою зовнішнього вигляду, фізичного та психоемоційного стану людини, а також її інтелектуальної та трудової діяльності. Запропоновано тематичну класифікацію німецьких СФО, яка ґрунтується на трьох базових семантико-тематичних групах: 1) людина (89 %); 2) абстрактні поняття та відношення (7 %); 3) зовнішній світ (4 %). Зазначені групи охоплюють низки підгруп кожна, відповідно до шляхів своєї об'єктивації у певній сфері життєдіяльності людини. Аналіз семантичного змісту СФО визначив домінування в їхніх значеннях *психоемоційної* сфери. Зроблено висновок, що у семантиці СФО переважають саме негативні емоції (близько 60 % вживання), що з позицій психології пояснюємо захисною реакцією примітивної людини на непізнаний світ.

Аналіз частотності *функціонування* соматизмів у художній літературі у діахронії протягом XVIII – XXI ст. виявив, що найбільш уживаним соматизмом у складі СФО протягом усіх століть є «*Auge*» – *око* як головний інструмент теоретичного пізнання навколишньої дійсності. Однак, якщо у XVIII – XIX ст. друге місце за частотністю використання займає СФО з ядровим компонентом «*Hand*», адже основою добробуту людини була її фізична праця, яка традиційно асоціюється з руками, то у XX – XXI ст. ця позиція відходить до соматизму «*Kopf*» – *голова*, що вказує на зміну цінностей у німецькій громаді, де найбільш важливими починають вважатися

розумові здібності. Зазначимо, що соматизм «*Herz*» – *серце*, широко вживаний у XVIII ст., з часом втрачає свою популярність через зростання раціональності німців.

Психолінгвістичний експеримент, проведений серед студентів-носіїв німецької мови, виявив певні розбіжності між об'єктивацією досліджуваних соматизмів у художніх творах і ментально-мовленнєвими асоціаціями сучасної німецької молоді. Віддаючи перше місце соматизму «*Kopf*», німці все одно демонструють підсвідому схильність до сентиментальності, виводячи СФО з соматизмом «*Herz*» на друге місце за частотністю вжитку, попри загальну тенденцію до раціональності й розрахунку.

З позиції *формальної організації* СФО представлені в німецькій мові двома типами конструкцій: *словосполученням* (синтаксично узгоджена структура, що не утворює структуру предикації) і *реченням* (структурно-предикатна єдність). Встановлено, що СФО зі структурою словосполучення майже втричі кількісно переважають СФО зі структурою речення. Домінування словосполучень (майже втричі більше, ніж речень) як найрепрезентативнішої структурної групи пояснюємо їхньою змістовною та функціональною близькістю зі словом, а також можливістю розмаїтого використання цього типу СФО у різного роду повідомленнях як члена речення у межах одного висловлення.

Виявлено, що саме *дієслівні* словосполучення (66,7 %) займають чисельно домінантну позицію серед інших типів завдяки кореляції таких СФО з діяльністю людини. Решта типів словосполучень у частиномовних групах СФО складає не більш 7 % від усього корпусу досліджуваних фразеологізмів.

Серед досліджуваних СФО переважають *нееліптичні речення* (21,7 %), а *еліптичні речення* з соматичним елементом становлять лише 1,5 % від корпусу СФО. Зроблене спостереження пояснюємо природою еліптичних речень, які ґрунтуються на відповідній синтаксичній парадигмі і здебільшого вживаються у діалозі, що звужує потенційні можливості їхнього використання.

Серед найчастотніших дієслівних СФО найпродуктивнішими виявлено моделі з двома або трьома *комплементами*. Зазначена тенденція скерована самою сутністю мисленнєвої діяльності людини, що здійснюється за допомогою операцій конкретизації, порівняння, абстрагування й узагальнення. Комплементи, зі свого боку, реалізують функцію конкретизації інформації щодо певної ситуації дійсності, відображеної у СФО. Отже, функціонуючи у мовленні як відкриті конструкції, дієслівні словосполучення отримують широкі можливості для використання у будь-якій мовленнєвій ситуації.

Таким чином, проведене комплексне дослідження семантики, структури та функціонування німецьких СФО уможливило виявити глибинні

асоціативні ментально-мовленнєві зв'язки, що забезпечують взаємодію тілесного і духовного, а також певною мірою визначають підґрунтя когнітивної і дискурсивної діяльності німецького етносу загалом.

Перспективним для подальших розвідок є вивчення питань зіставного аналізу функціонування СФО у публіцистичних та художніх текстах, з'ясування впливу дистрибутивних зв'язків СФО на розвиток їхньої семантики у діячості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Білоус Ю. В. Культурна та когнітивно-комунікативна сутність соматизмів у сучасній німецькій мові // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. Херсон, 2013. Вип. 20. С. 89–94.
2. Білоус Ю. В. Вербальні механізми метафоричного та метонімічного переосмислення соматизму з базовим компонентом «der Kopf» // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2014. Вип. 129. С. 298–301.
3. Білоус Ю. В. Ідіома, фразема чи фразеологізм? (Критичний аналіз існуючих класифікацій) // Нова Філологія. Запоріжжя, 2014. Вип. 61. С. 94–100.
4. Білоус Ю. В. Комунікативно-прагматичний потенціал фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у німецькій мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Одеса, 2014. Вип. 8, т. 1. С. 55–58.
5. Білоус Ю. В. Мотиваційні моделі соматизмів на позначення частин голови у складі фразеологічних одиниць // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог, 2014. Вип. 43. С. 35–39.
6. Білоус Ю. В. Відображення наївних уявлень про людське тіло у соматичній лексиці німецької мови // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. Дрогобич, 2015. Вип. 3. С. 42–46.
7. Білоус Ю. В. Структурно-граматична організація фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у німецькій мові // Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса, 2015. № 23. С. 68–73.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

8. Bilous Y. Somatic Phraseological Units as a Secondary Way of Knowing Surrounding Reality // French Journal of Scientific and Educational Research. Paris, 2014. No. 2 (12). S. 985–997.

9. Bilous I. Widerspiegelung des Raummodelles der Welt in den Somatischen Phraseologischen Einheiten der Deutschen Sprache // European Applied Sciences: Wissenschaftliche Zeitschrift / Europäische Fachhochschule. Stuttgart, 2014. № 8. S. 52–55.

Наукові публікації, що додатково відображають результати дослідження:

10. Білоус Ю. В. До питання про класифікацію соматизмів у німецькій мові // Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 4–5 жовтня 2013 р.). Тернопіль, 2013. С. 71–73.

11. Білоус Ю. В. Метафоризація як засіб переосмислення значення фразеологізму німецької мови // Мова – література – мистецтво: когнітивно-семіотичний інтерфейс : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 25–27 вересня 2014). Київ, 2014. С. 2.

12. Білоус Ю. В. Фразеологізація вільних словосполучень з соматичним компонентом // Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: Сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 26–27 грудня 2014 р.). Львів, 2014. С. 74–76.

13. Білоус Ю. В. Валентні зв'язки між компонентами фразеологічного звороту з соматизмами у німецькій мові // Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Міжнародна науково-практична конференція, Москва-Одеса, 26 червня 2015 року. Одеса, 2015. С. 31–35.

14. Білоус Ю. В. Відображення психоемоційного стану у семантиці соматичних фразеологічних одиниць німецької мови // Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 27–28 травня 2016 року. Одеса, 2016. С. 37–41.

АНОТАЦІЯ

Білоус Ю. В. Структурно-семантичні особливості соматичних фразеологізмів у німецькій мові. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Міжнародний гуманітарний університет, Одеса, 2018.

Роботу присвячено комплексному вивченню семантичного змісту, формальної структури та функціональних особливостей соматичних фразеологічних одиниць (СФО) у німецькій мові. Соматизм визначається як ядровий компонент фразеологічної одиниці (ФО), що позначає певну частину тіла людини.

СФО є природним засобом вербалізації результатів сприйняття людиною об'єктивної реальності крізь призму власного фізичного тіла, що

виступає мірилом достовірності, критерієм оцінки та засобом надбання й акумуляції знань про світ навколо. Дослідження СФО проведено в трихотомії семантики, структури та функціонування досліджуваного об'єкта. Аналіз семантичного змісту 16 основних соматизмів німецької мови («*Auge*», «*Hand*», «*Kopf*», «*Ohr*», «*Herz*», «*Bein*», «*Fuß*», «*Gesicht*», «*Hals*», «*Mund*», «*Nase*», «*Blut*», «*Zunge*», «*Arm*», «*Bauch*», «*Magen*») та діахронічне вивчення їх об'єктивізації в німецькій художній прозі XVIII – XXI ст. дав змогу виокремити найпродуктивніші моделі, розкрити тематичну платформу їх функціонування в текстах різних часових періодів та визначити преференції у їх використанні у мовленні сучасних німців. Проведений психолінгвістичний експеримент висвітлює глибинні асоціативні ментально-мовні зв'язки, що забезпечують нерозривний взаємозв'язок тілесного й духовного у свідомості людини.

Ключові слова: соматизм, фразеологічна одиниця, тілесність, тіло людини, психолінгвістичний експеримент, німецька мова, художня проза, картина світу.

АННОТАЦИЯ

Билоус Ю. В. Структурно-семантические особенности соматических фразеологизмов в немецком языке. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Международный гуманитарный университет, Одесса, 2018.

Диссертация посвящена холистическому описанию и анализу семантического содержания, синтаксической структуры и особенностей функционирования фразеологических единиц с соматическим компонентом (СФЕ) в немецком языке. Исследуемые СФЕ представляют собой особый лексико-грамматический фонд немецкого языка и являются уникальным способом кодирования знаний об окружающей действительности путем преломления их сквозь призму человеческого тела.

Концептуальной основой исследования является антропоцентрическая парадигма, в которой язык понимается как «зеркало человека», а человек как точка отсчета в лингвистических исследованиях. В работе дифференцируются понятия «фразема», «идиома», «квази-идиома». Проводится лингвальный анализ немецких соматизмов в трихотомии следующих аспектов: их семантики, функционирования и структуры.

На основе критического анализа специальной литературы и собственных наблюдений конкретизировано термин *соматизм*, который понимается в работе как ядерный компонент фразеологизма, обозначающий часть или орган человеческого тела. В работе раскрываются общие закономерности идиоматизации словосочетания и исследуются глубинные

ментально-ассоциативные связи между языковым знаком и его значением. Немецкие СФЕ рассматриваются как отражение национального менталитета. Делается вывод, что немецкие СФЕ являются своеобразным отражением в теле человека, как в микрокосмосе, строения вселенной на уровне национальной ментальности и национального языка народа.

Изучение сравнительной фразеологической активности позволило выделить 16 базовых компонентов СФЕ: «*Auge*», «*Hand*», «*Kopf*», «*Ohr*», «*Herz*», «*Bein*», «*Fuß*», «*Gesicht*», «*Hals*», «*Mund*», «*Nase*», «*Blut*», «*Zunge*», «*Arm*», «*Bauch*», «*Magen*» – и изучить их объективацию в составе СФЕ в художественных текстах XVIII – XXI в. Предложена тематическая классификация СФЕ, основанная на принципах их корреляции с соответствующими сферами человеческой жизнедеятельности: 1) человек; 2) абстрактные понятия; 3) внешний мир. Установлено, что доминирующей сферой функционирования СФЕ является психо-эмотивная сфера человека с преобладанием в ней негативных эмоций. Сделанное наблюдение объясняется с позиций психологии существующей у человека защитной реакцией по отношению ко всему непознанному.

Анализ частотности функционирования разных соматизмов в художественной литературе в динамике XVIII – XXI в. показал, что наиболее употребительными выступают ядерные компоненты: «*Auge*», «*Hand*», «*Kopf*», «*Herz*», чья соотносительная частотность колеблется в зависимости от времени написания произведения.

Сопоставление полученных данных с результатами психолингвистического эксперимента выявило некоторые расхождения в предпочтениях употребления СФЕ в художественной прозе и речи современных немцев. При доминирующей в обоих случаях позиции соматизма «*Kopf*», отмечено подсознательное стремление испытываемых к СФЕ с соматизмом «*Herz*», который, согласно установленным ментально-речевым связям, выходит на второе место, несмотря на общую тенденцию немцев к расчетливости и рационализму.

С точки зрения формальной организации, в немецких СФЕ преобладают *словосочетания*, которые употребляются примерно в три раза чаще, чем фразеологизмы со структурой предложения.

Среди морфолого-синтаксических моделей СФЕ доминируют конструкции, имеющие в своем составе *комплементы*, посредством которых человек осуществляет когнитивные операции конкретизации, категоризации и обобщения.

Ключевые слова: соматизм, фразеологическая единица, телесность, тело человека, психолингвистический эксперимент, немецкий язык, художественная проза, картина мира.

SUMMARY

Bilous J. V. Structural and Semantic Peculiarities of Somatic Phraseologisms in the German Language. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.04. – Germanic Languages. – International Humanitarian University. – Odesa, 2018.

The presented work focuses on the comprehensive study of the semantic content, formal structure and functional peculiarities of somatic phraseological units in the German language. The somatism is defined as the nuclear component of a phraseological unit which refers to a part of the human body.

The research is aiming at finding general regulations of codifying human concepts about the surrounding world by means of corporeality. The investigation carried out in the trichotomy of semantics, structure and function of the object under study reveals hidden language mechanisms of converting the initial lexical loading into a new transferred meaning conveyed by the phraseological unit. A comparative semantic content analysis of the 16 basic somatisms in German («*Auge*», «*Hand*», «*Kopf*», «*Ohr*», «*Herz*», «*Bein*», «*Fuß*», «*Gesicht*», «*Hals*», «*Mund*», «*Nase*», «*Blut*», «*Zunge*», «*Arm*», «*Bauch*», «*Magen*») and a diachronic study of their objectivisation in the German artistic prose through the period of XVIII – XXI centuries results in singling out their most productive models, disclosing a thematic platform of their functioning in the texts of different time periods and determines specific preferences in their use in speech of modern Germans. The psycholinguistic experiment introduced into the research highlights in-depth associative mental-and-language links granting a constant interaction of body and mind as they are reflected in human cognition.

Key-words: somatism, phraseological unit, corporeality, human body, psycholinguistic experiment, German language, artistic prose, world picture.